

Bediüzzaman'ın Mardin hayatında iz bırakan mekânlar

Bediüzzaman'ın Mardin hayatında ve diğer hayat safhalarında kaldığı mekânlar, kendisi gibi bedî olan ve bir çok sırrı sinelerinde barındıran mekânlardır. Kaderin sevgiyle bu mekânlarda yaşayan Bediüzzaman'ın hayatının hiçbir safhasının, gezdiği hiçbir mekânın tesadüfe havalesi mümkün değildir. Bunun pekçok sırrı içinde sakladığına hiç şüphe yoktur. Mardin'e 1895 yılında henüz 17 yaşında iken gelen Bediüzzaman'ın, hayatında iz bırakan Mardin'deki mekânlarını ve sırrlarını bizimle paylaşmaya ve mekânları tanıma fırsatını yakalamaya var mısınız? Bediüzzaman'ın Mardin hayatında üç mekân öne çıkar. Bunlar Ulu Camii, Şehidiye Medresesi ve Camii ile Ensarîlerin evidir.

MARDİN ULU CAMİİ

Molla Said-i Meşhur Mardin'e genç yaşında geldiğinden, medrese hocaları ile talebeler, önce onunla fikrî çatışma ve münazaraya girmek isterler. Başarılı olamayınca onu kendilerine üstad olarak kabul ederler. Herhalde Üstad, bu enaniyetli hocalara meydan okuma nev'inden olacak ki, Ulu Camii'nin minaresinin şerefesine çıkar ve her iki kolunu yana açarak pervane gibi minare şerefesinde dolaşmaya başlar. Molla Said'i korkuyla izleyen halk hayretini gizleyemez. İşte bu olay için düşüncemiz, ister tatlı bir hayâl veya mizansen deyin, acaba o anda Bediüzzaman minarenin başında böyle haykırış olamaz mı:

"Ey muhataplarım! Ben çok bağıryorum. Zira asr-ı sâlis-i aşrın (yani on üçüncü asrın) minaresinin başında durmuşum; sûreten medenî ve dinde lâkayt ve fikren mazinin en derin derelerinde olanları camiye dâvet ediyorum." (Münâzarât, s. 86)

Bu minare maddî olarak neden Mardin Ulu Camii minaresi olmasın? Dilerseniz cami hakkında bazı bilgiler vererek, Bediüzzaman'ın hayatında iz bırakan mekânı tanımaya çalışalım.

"Mardin'de Ulu Cami Mahallesi'nde, ana cadde üzerindeki çarşının içinde bulunan Ulu Camii çıplak gözle cepheden tam olarak görülemeyecek biçimde, caddenin altında, eğimli arazi doldurularak tesviye edilmiş alan üzerinde yapılmıştır. Caminin varlığını haber veren nişane, hemen dikkat çeken ve kuzey köşede bulunan kare kaide üzerine yapılmış silindirik gövdeli süslü minaresidir. İki minareli yapıldığı kayıtlardan anlaşılan caminin, doğuda yer alması gereken minaresi bugün yoktur. Bugün mevcut olan tek minare, daha geç dönemlerde yapılmış olmakla birlikte, kaidesindeki yazıt 1176 gibi erken bir tarihî vermektedir.

Çok yeni ve eklektik bir üslubu yansıtan minare kapısının yapım tarihi de 1888/89'dur. Bazı Sü_ryani yazarların kiliseden çevrildiğini söylemesine karşın, 12. yüzyıl Artuklu dönemi mimarisinin temel özelliklerini yansıtan bu yapıda yer alan en eski yazıt, yapının 11. yüzyıl içinde yapıldığını göstermektedir; ancak yapının, bu yazıtın temsil ettiği dönemdeki şekli

bilinememektedir. Filvaki, bugünkü mimarî formun bir bütün halinde, Selçuklu döneminde tasarlandığı söylenemez. Minarede bulunan bir başka yazıt 1176 tarihli olup, Melik Kutbettin İlgazi'ye aittir. Doğu cephedeki 1186 tarihli diğer bir yazıt ise, Yavlak Arslan dönemindedir.

Bu ilk örnekte kullanılan kubbeyi dıştan yivleme tekniği bu yapıdan itibaren Mardin'de bir gelenek halini almıştır. Kubbesi, ikisi duvara yaslanmış altı paye üzerine oturmaktadır. Kubbenin dıştan yivlenmesi bazı geç dönem Artuklu yapılarında karakteristik olmakla birlikte, bu tarz yivleme tekniği, bir örneği Deyrulzafaran'da görülmek üzere, 19. yüzyılda Mardin'de yeniden moda olmuştur. Minberi Muzaffer Kara Arslan tarafından yenilenmiş ve sonra Artuklu Sultanı Davud (1367-1376/7) ağaç minber yaptırmıştır.

Avlusunun etrafında, çapraz tonozlu revaklar bulunur. Bugün bunlardan sadece beşi kalmıştır. Abdulgani Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Ulu Caminin "Sipahiler (Tellâllar) Çarşısı"na bakan güney duvarı, Uzun Hasan tarafından 1496'da yenilenmiştir. Avlunun kuzeyinde, Şafî mezhebine ait ayrı bir mahfel bulunur. Yapının temel malzemesi düzgün temel taştır. Abdulgani Efendi, Akkoyunlu hükümdarı Cihangir'in buraya birtakım rüsum ve emlak vakfettiğini yazmaktadır. Cami planı incelendiğinde, kuzeyde yer alan dikdörtgen avlunun güneyinde mihrap duvarına paralel, beşik tonozlu üç neften oluşan, mihrap duvarına yakın iki nefin kubbe ile kesildiği; enine gelişmiş mihrap, önü kubbeli bir şema görülmektedir. Bu şema aynı zamanda, çevredeki birçok yapı tarafından taklit edilmiş bir modeldir." (Mardin aşiret-cemaat-devlet. Tarih Vakfı Yay.2001,431-432)

MARDİN ŞEHİDİYE MEDRESESİ VE CAMİİ

Molla Said'in Mardin hayatında önemli bir yere sahip olan, Şehidiye Medresesi ve Camisi, onun Mardin Alimlerine karşı rüştünü ispat ettiği mekânlardan biridir. Burada şiddetli fikir çatışmaları yaşandığına şahit oluyoruz. Mardin'de yaşamış bulunan büyük âlimlerden Şeyh Yusuf Efendi (1873-1956) gençliğinde Şehidiye Camii'nde Bediüzzaman'la tartışmaya giriştiği, Said Nursî'yi "Delâil-i zâhire hakkında milleti şüpheye düşürmekle" suçladığı ve Şeyh Yusuf'un girişimiyle, Said Nursî'nin Mardin'den sürüldüğü bazı hatıralarda iddia edilmektedir. Ancak bu iddianın ne derece doğru olduğunu bilemeyiz. Bilinen bir şey varsa o da Molla Said'in bu mekânda Mardin âlimlerine üstadlığını kabul ettirmiş olmasıdır. Dilerseniz bu mekânı da tanımaya çalışalım.

Ana caddenin güneyinde PTT'nin karşısında, cami ile birlikte bir kompleks oluşturan yapı Şehidiye, Nasiriye ve seksen hücreli olmasına izafeten, Semanin adlarıyla da anılmaktadır. Nasireddin Artuk Arslan tarafından yaptırılmıştır. Abdulgani Efendi'nin aktardığına göre, caminin bilinmeyen bir tarihte yıkılmış olan doğu tarafının aslına uygun olmayan bir biçimde yapılmıştır. Büyük mihrabın 1920'lerdeki görüntü ve o tarihte mevcut mezarlık, burasının bir dönem kabristan olarak kullanıldığına şahitlik etmektedir.

Aynı yıllarda, medresenin batı tarafı da harabe görünümündedir. Yapının bu kısmında ayakta kalan iki büyük oda okul olarak kullanılmış, arsa haline gelmiş bölüm üzerinde kahvehane ve dükkânlar yapılmıştır. 1920'lerde, doğu tarafında yer alan altı ve üstü sekiz oda ayaktadır ve içinde yoksullar barınmaktadır. Medrese revaklı avlulu ve ayvanlı medrese şemasına uygundur. Kompleksin güneyinde bulunan ve bugün müftülük merkezi olarak da hizmet veren, iki nefli Şehidiye Camii'nin minberi cevizden yapılmış ve üzerindeki bezeme yer yer kırılmış ya da çürümüştür. Minberin Arapça yazıtında ustasının Ali bin Sencer olduğu ve nakışlarını Kirmanlı Tacüddin'in şakirdi Muhammed'in yaptığı yazılıdır. Minareli olarak yapıldığı halde minaresi yıkılmış ve 1914'te Belediye Başkanı Gönüllüzade Hıdır Çelebi ile vakıflar memuru ve askerî amirlerin girişimiyle, minare Ermeni mimar Lole Giso'ya yeniden yaptırılmıştır. İki şerefeli olan minare, iskelesiz olarak inşa edilmiştir.

Camiye "Şehidiye" adının verilmesi, Abdulgani Efendi tarafından, caminin temeli atıldığında ortaya çıkan birkaç şehid mezarına ve Vezir Nizameddin Bakış'ın savaşta şehit düşen kölesi Lulu'nun cami yapılmadan önce buraya gömülmesine bağlanmaktadır.

Çok sayıda onarım geçirmiş olan yapının ilk onarımı, 1787 tarihini veren yazıtın ilk onarıma işaret ettiği düşünülürse, bu tarih olmalıdır. 1975'te cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Cami minaresi ile 1515-16 tarihinde yapıldığı bilinen türbenin sandukaları 1925 yılında Vali Tevfik Hadi Baysal döneminde yıkılmıştır. (Mardin aşiret - cemaat

- devlet. Tarih Vakfı Yay. 2001, 438 - 439)'

ŞEYH EYYUB-İ ENSARİ'NİN EVİ

_Molla Said Mardin'e geldiği zaman, Şeyh Eyyub-i Ensari Efendi'nin evinde kalmıştır. Ensari ailesinin atası ise, Yemen hükümdarı olan Tübba soyundan gelen, Medine'de yerleşen, Harislerin Hazrec kolundan, Enneccar oğullarından, İslâm peygamberinin ünlü bayraktarı Ebu Eyyüb'el Ensari'dir.

Kâinatın Efendisini evinde misafir etme şerefine nail olan büyük sahabe Ebu Eyyüb'el Ensari'nin, on üç asır sonra aynı adı taşıyan, aynı soydan gelen bir zatın evinde Zamanın Bedii'nin misafir edilmesi bir tesadüf olabilir mi?

Bilindiği gibi Medine şehri İslâmın sosyal hayata başlangıç beldesi olarak kabul edilmiştir. Burada iman dersleri tamamlanmış, İslâm hayata geçirilmiştir. Mardin de Bediüzzaman'ın siyasî ve sosyal hayata atıldığı ilk şehir olmuştur. Onun içindir ki Mardin Bediüzzaman'ın hayatında önemli bir yer edinmiştir.

Mehmet Selim MARDİN